

Antalfai Márta

„A KIS VADRÓZSA”
– A NŐI SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉS A MESÉBEN

Választásom azért esett *A kis vadrózsa* című román mesére (Benedek Elek közreadása), mert beleillik – összehasonlító elemzéseként – azon tanulmányaim sorába, amelyek a női személyiségfejlődéssel foglalkoznak.

Az elmúlt években a *Magyar mese- és mondavilág 777* gyűjteményéből válogattam ki azon meséket, amelyekben főszereplőként vagy meghatározó szereplőként jelenik meg a nő. A női személyiségfejlődés sajátos vonulatára „*Az istenhegyi székely leány*” című monda, illetve mese elemzése során figyeltem fel. Mint a címe is mutatja, itt is nő a főszereplő, s pszichológiai megközelítéssel az összes többi szereplő is a főhős egy-egy tudattalan, ill. a mese során tudatosuló aspektusát szimbolizálja.¹

A mintegy harminc oldalas történet jól érzékelteti, hogy a nő és a férfi személyiségfejlődése összefonódik, a női és férfi lélek fejlődési folyamata egymással ölelkező, hullámtermészetű. Ezért a nő személyiségfejlődésének kiragadása létezésünk végtelenül bonyolult hálójából, csak a vizsgálódás és a szemléltetés kedvéért történik.

Az istenhegyi székely leány cselekményében végigkövethető individuációs folyamat olyan sajátos lelki törvényszerűségeket rejt magában, amelyeknek lényeges vonásai *A kis vadrózsa* című mesében is megtalálhatók.

A mese röviden arról szól, hogy réges régen, mikor még a farkasok

¹ ANTALFAI Márta, 1999.

egy akolban háltak a bárányokkal, és a juhászok egy asztalnál ettek a királyokkal, élt egy száz esztendős ember. Együtt éltek boldogan egy ősz öreg anyókéval, semmi sem hiányzott a boldogságukhoz, csak azon búslakodtak, hogy Isten nem adott nekik gyermeket. Az öregember elhatározza, hogy világgá megy és addig nem jön vissza, míg egy gyermeket nem talál.

Érdekesen fejezi ki a mese, hogy semerre sem talált olyan gyereket, amelyet hazavihetett volna.

Ekkor ért a rengeteg erdőbe, amelynek a sötétségétől annyira megijedt, hogy először vissza akart fordulni. Majd bátorságot véve továbbment és egy barlanghoz jutott, ahol még sötétebb volt. Az adott neki erőt, hogy hátha itt találja meg a gyermeket. Apránként nekibátorodva haladt előre. Egyszer csak fényt látott, elindult felé és egy nálánál is öregebb fehér szakállú remetével találkozott, aki egy nagy könyvet olvasott.

A remete segít az öregember baján, egy almát ad neki, amelyet úgy kell megennie, hogy megfelezi a feleségével. Az öregember erről megfélekedzik és a hazafelé vezető úton az egész almát megeszi. Majd, mint ahogy Ádám, ő is álomba merül, és felébredve egy két esztendős kislányt talál maga mellett, vadrózsák között. Felesége már nem láthatta meg a kislányt, mert amíg a férje beszaladt hozzá a jó hírrel, a lánykát egy óriás sasmadár elragadta és a fa tetején lévő fészkébe vitte. A sasfiókák azonban nem ették meg a kislányt, hanem dédelgették.

Sőt azután, hogy Vadrózsa fénylő, aranyló hajával, varázslatos módon megölte a fészket megtámadó sárkányt, úgy tartották a fészekben a sasok, mint egy királylányt. A kisleányból nagylány lett, szép, mint a ragyogó nap, de nem kíváncozott sehová se a fészekből.

Még a királyfi se tudta őt lecsalogatni. Egy furfangos boszorkány ügyes praktikájára volt szükség ahhoz, hogy Vadrózsa lemásszon a fa tetejéről és létrejöhessen a királyi esküvő.

A mese az ellentétek egységével indul: a jó a rosszal, a farkas a báránnyal, a fekete a fehérrel együtt és egyensúlyban van, ahogy azt a Jin és Jang szimbólum is ábrázolja. Ebből az egységből és teljességből indul a mese. Ám ez a teljesség, harmónia sem tartható fenn sokáig, a száz esztendős öregember megtöri: világgá megy új-

jászületését keresni. Ezzel elindul a változás, a fejlődés, a differenciálódás. Hasonlót élhetünk meg mi is életünk során: időszakosan felborul a teljesség, a harmónia, ám ilyenkor a káoszból új rend megteremtésére is lehetőség nyílik.

Andersen kis Hableánya jeleníti meg talán a legmegragadóbban azt a fejlődési utat, amely Vadrózsához hasonlóan a mélységből indul a vertikális dimenzió mentén. A kis Hableány az óceánból kiemelkedve – rövid földi kerülő után – az égbe jut, végigjárva a női személyiségfejlődés stációit. Először tündéerként él a tenger alatti világban, ezt szirénként való megjelenése követi. Majd egy tengeri boszorkának köszönheti, hogy testet ölt. Segítségével élhet a földi, materiális világban, a horizontális dimenzióban, akárcsak Vadrózsa. Ezért azonban már áldozatot kell hoznia, földi létezéséhez örök fájdalom kapcsolódik. A királyfihoz fűződő szerelmével éri el személyiségfejlődése a negyedik fokozatot, a lelkiséget. A királyfiról való lemondással (egyben a személyiségébe épülésével) a belátás, a tudatosodás fokozatát, így az intellektuális női identitást is magáénak tudhatja. Végül éppen ezzel a belátással, majd megvilágosodással emelkedik fel a spirituális szintre, s éri el a jungi szófiai bölcsességet, vele együtt a szellemi világban a halhatatlanságot.

A kis Hableány alakjában a mese jól érzékelteti individuációnk kapcsolatokkal teli, mégis magányos útját. A tihanyi kecskekörmök királylányának élete lefelé ível, kecskéivel és az őt elpusztítani szándékozó boszorkával együtt visszacsüllyed a tengerbe, a tóba, a Balatonba. Emelkedések és süllyedések végtelen dinamizmusa, olyan erőterek a személyiségen belül, mint a világegyetemben.

Karin Anderten svájci pszichoterapeuta szerint azon funkcióink és tulajdonságaink, amelyeket nem hívunk életre, nem aktiválunk, nem képezhetik a további fejlődés eleven készenléti rendszerét, így megmaradnak a tudattalan „vizében”, avagy elenyésznek a 'megvalósítás-potenciálok' óceánjában. Figyelemre méltó, hogy az idézett szerző tapasztalata megegyezik a genetikával foglalkozó kutatók legújabb eredményeivel.² A fentiekben említett szerzők kutatási eredményei külö-

² HAMER, Dean; COPELAND, Peter, 2002. 285.

nösen gyermekek nevelésével és oktatásával foglalkozó szakemberek számára lehetnek informatívak.

Úgy tűnik tehát hogy analógia fedezhető fel a biológiai, jelen esetben genetikai és pszichés működés között. A mese mint a lélek spon-tán megnyilvánulása, szimbólumaival éppen a kettő közti összekötő-szerepet töltheti be.

A *kis vadrózsa* című mesében érdekes utat jár be a lélek. A mesehős sorsát különleges születésétől férjhezmenetelig kísérelhetjük nyomon. Ezen hosszú életszakaszon belül elsősorban születésének, majd férj-hezmenetelének körülményeiről szól a történet, ezért tanulmányom-ban is ezt a két elemet vizsgálom.

A kislány megszületésének körülményei magát az újjászületést szim-bolizálják. Több mesében is megtalálható az a motívum, hogy száz év múlva víz támad a kiszáradt kútból; vagy száz éves álom után követ-kezik be a felébredés. A mi mesénk öregembere is száz éves korában indul el gyermeket keresni. A mesékben száz év után lényeges válto-zások, ún. „misztikus ugrások” következnek be: a szereplő háromszor bukfencet vet és királylánnyá vagy királyfivá változik. Ez a *mesebeli ugrás*, a háromszori bukfencet vetés zseniális módon utal azon elmé-letekre, amelyek a fejlődést ugrásszerű változások mentén képzelik el.

Ha lelki szemeink elé képzeljük a bukfencezést – vagy netán kipró-báljuk –, akkor meggyőződhetünk arról, hogy ami fent van (jelen eset-ben a fejünk), az kerül alulra, ami lent volt, az kerül felülre és egyben előre.

Ez a mesebeli száz esztendő három generáció időszakát is szimboli-zálja. Az *istenhegyi székely leány* című monda tanulmányozása során az öröklődés azon feltételezett törvényszerűsége rajzolódott ki, amely sze-rint a gyermekek nem elsősorban szüleik, hanem a nagyszülők, de még inkább a dédszülők tulajdonságait hordozzák. Azaz a három generáció olyan mintázatát, amelyben a legalsó kerül a legfelülre. A száz év, illet-ve – a segítő *remete* esetében – a száznál is több év már a negyedik ge-nerációt idézi. Mózes könyvében is a harmad-, illetve negyedízigleni visszatérés figyelmeztető sorait olvashatjuk (Mózes 14, 18).

Ennek a folyamatnak a lényegi gondolatát úgy fogalmazhatnánk meg, miszerint: mi „hordozzuk” magunkban gyermekeinket, majd gyer-

mekeink „hordoznak” minket magukban – ennek értelmében unokáinkban, illetve dédunokáinkban „születhetünk újjá”. Fínoman utal erre a még feltáratlan, de feltételezhető genetikai törvényszerűsége *A kis vadrózsa* című mese is: „vagy gyerekekkel jövök haza, vagy sohasem látsz többet az életben!” – mondja az öregember a feleségének. Vagy újjá tud születni egy majdani gyermekben, vagy nincs számára újjászületés. Az a mondata is sokat sejtető a mesének, hogy „ment hegyeken völgyeken által, de semerre sem talált olyan gyermeket, amelyet hazavihetett volna”. Ezután kezdődhet belső utazása: a gyermeket önmagában, azaz saját lélekmélyi remete-részében kell keresnie.

Ez a belső útkeresés – más megközelítésben – az önmegismerés folyamatát is szimbolizálja, Dante szavaival: „az emberélet útjának felén, egy nagy sötét erdőbe jutottam”. Azaz, az élet második fele a befelé tartó útról szól, hiszen benső világunk valóban olyan ismeretlen, mint egy sötét erdő, egy kút vagy egy barlang mélye.

A mi mesebeli öregünk százéves kora szimbolizálja azt az érettséget, amely alkalmassá teszi őt erre a belső utazásra. Az emberi életút egy-egy szakaszában a mélységekbe való alászállás a változást, újjászületést is jelenti. Az öregember a vaksötét barlangban válhatott „vakká”, így tudta csak észrevenni a lényegét. A barlang mélye nem csak a tudattalan világát szimbolizálja, hanem egyben a születés helye is: visszatérés a kezdetekhez. Százéves emberünk tudattalanjának legmélyebb, legsötétebb rétegében találkozik a nála még öregebb *remete-részével*, itt kapja alma képében azt a láthatatlan, lélekmélyi „magot”, önnön leglényegét, a halhatatlannak tűnő lélekrészt, avagy genetikus információt, amelyből majd új egyed sarjad ki. Ahogy a mesebeli *háromszor bukfencet vetésnél*: ami fent volt, alulra kerül, ami lent volt, felülre, itt a külső belsővé válik, a belső pedig külsővé. A fejlődés tehát nem egyenes vonalú – transzformációk, átváltozások, minőségi ugrások kíséretében zajlik. A generációváltások során az egyik közbülső generáció pihen, azaz latenciában van – mint mesénkben a lélek-mélyi remete.

Ősz derekán talán jobban elképzelhető számunkra ez a különleges átörökítő anyag, amelyet a tudomány még csak töredékesen ismer. Ez az anyag, ez az esszencia, amelyet az emberiség ősidők óta keres, ősszel,

amikor a természet „meghal”, ott bújik, ott rejtezik a magokban, amelyek őrzik a leendő új egyed mintázatát. Ahogyan tavasszal a mag átadja helyét az új növénynek, olyan észrevétlenül tűnik el mesénkben az öregember és a felesége.

Az almából egy szép lány, a kis Vadrózsa születik. Nem véletlen, hogy kislány, hiszen feltételezésem szerint az öröklődésnél, genetikus szinten is az ellenkező nemű lelki minőség mintázata manifesztálódik.

Am a mesebeli öregember önző volt, nem osztotta meg az almát feleségével, így a kislány nem élhetett a földön, csak a szellemi minőséget képviselő sasok világában, a fa tetején lévő fészekben. Ahogy majd' minden mesében, a leánygyermek születése után az anya eltűnik, azaz szimbolikusan a szerepe háttérben marad – ebben a mesében az anya már a lány születésében sem vesz részt.

Jól szimbolizálja a mese a női személyiségfejlődésre vonatkozóan azt a pszichológiai törvényszerűségnek is nevezhető jelenséget, melynek értelmében a gyermeklányok „az apjuk tündérékéi”, azaz, az apa női ideálja formálja a kislány érzelmeit és viszont. *A lányok érzelmi fejlődésének és egyben személyiségjelődésüknek is meghatározó, szinte a felnőtté válásig tartó szakasza, az apával való érzelmi és szellemi kapcsolat.*³ Ahogy Zeusz fejéből Pallasz Athéné pattant ki, úgy a mesebeli százéves öregembernek a még öregebb remetei lélekrészéből, illetve az annál is öregebb, mindentudó könyv szelleméből születik meg Vadrózsa.

Ugyanakkor, amennyire fontos lánygyermek esetében *manifeszt* szinten ez az érzelmi kapcsolat, olyannyira jelentős a háttérben az anya jelenléte, aki a kislány szemében hol jóságos, hol boszorkányos. Az anya gondozó, ápoló, biztonságot nyújtó jelenléte, praktikus intelligenciája szinte észrevétlenül épül be a lány személyiségébe. Ez a minta felnőtt korra válik manifesztté, akkor, amikor a lány maga is feleség és anya lesz. Ahhoz, hogy a lányoknál az érzelmi és a gondolkodási funkció fejlődése mellett – melyért, ahogy arra a fentiekben utaltunk, elsősorban az apa

³ ANTALFAI Márta, 1997. 185–189. Szerző az érzelmi és szellemi kapcsolaton az érzelmi és gondolkodási funkciót aktiváló, illetve az érzelmi és a kognitív intelligencia fejlődésére ható apa–lánya kapcsolatot ért, nem pedig a praktikus intelligencia fejlődéséhez vezető, az érzékelő funkciókhoz kapcsolódó testi dimenziót.

felelős – a testi, érzékelő, majd intuitív személyiségfunkció is fejlődjön, szükséges az anyai minta, az anyai közreműködés.

Mesénkben a kis Vadrózsa a szellemi világot képviselő sasfészekből, amely az apai védelmet és biztonságot is szimbolizálja, egy fortélyos boszorkány segítségével száll le a földre, s kezdi el felnőtt életét. Érdekes, hogy ebben a mesében a boszorkány egyértelműen pozitív aspektusú. Sok mesében (*Hófehérke*, *Gyöngyike*, *A rózsát nevető királykisasszony*, *Ámor és Psziché*) a boszorkány ártó erőként jelenik meg. Ezen ártó erő azonban mégiscsak látszólagos, mivel a lányt a feleség-, illetve anya-szereppel való megküzdésre készíti fel.

A boszorkány jelentősége másik megközelítésből: a lánynak meg kell küzdenie az anya negatív, boszorkányos aspektusával is ahhoz, hogy ő is anyává tudjon válni. Lélektanilag: integrálnia kell személyiségébe a nőiségnek, illetve az anyaságnak ezt a sokszor elutasított és gyakran valóban ártó részét is, mivel mindkét szerep sikeréhez kell egy adag ördögösség, misztikusság, boszorkányosság.

Érdekesen mutatkozik meg ez a jelenség étkezési zavarokban, azon belül is elsősorban anorexiában szenvedő, késő serdülőkorú és kora ifjúkorú lányok női ideált ábrázoló rajzain. A pozitív ideál számukra lányos, tündérszerű, légies, pasztell színekkel (ún. Barbi-szépség). A negatív női alak pedig testi, hivalkodó, démoni, boszorkányos, szexuálisan csábító, expresszív, vörös, narancs és fekete színekkel megfestett érett nő. Festményeik választ adnak problémájuk, betegségük gyökerére. Az érett nőiségtől és testiségtől menekülve utasítják el az ételt, így maradhatnak kislányosak. A mesékben a boszorkányok nem véletlenül rabolják el ezeket a tündérszerű lányokat, így a lányoknak szembe kell nézniük, és meg kell küzdeniük azzal, amitől menekülni próbáltak.

A kis Vadrózst a boszorkány szelídíti a földre, az ő hatására „inkarnálódik”, ölt testet. A boszorka az összekötő az égi és földi dimenzió között. Vadrózsanak csak szellemi-lelki arculata volt. Földi létezését az anyát is szimbolizáló boszorkánynak köszönhette. Az anya, mint tudjuk, a mese elején nem vett részt a lány születésében. A mese ezzel arra is utal, hogy azok a lányok, akik túl erős apai védelemben és

ezért erős függésben is élnek, nehezen szánják rá magukat arra, hogy a biztonságot adó „fészekből” kirepüljenek.

A boszorkány volt a tudója Vadrózsa megszelídítésének, földre csalogatásának és segédkezett annak férjhezadásában is. Régebbi időkben is a vajákos asszonyok és kerítők szerepe volt a fiatalok összehozása. Jól értették a földi praktikákat, közelebb álltak a realitáshoz, mint a légvárakban élő fiatalok.

Ugyanakkor megjelenik a mesében sárkány képében az a mérgező anyai minőség is, amely destruktív, elnyelő és a fiókákra nézve életvesztést jelenthet. Ennek a romboló anyai érzelmenek a negatív hatása súlyos lelki betegeknel, pszichotikus állapotokban érhető tetten. Ezzel a negatív érzellemmel az a lány tud megküzdeni, aki, mint a kis Vadrózsa, érezhette az apai védőszárnyakat maga fölött. A sas mint a szellemi erő szimbóluma apai elem is, égi, spirituális jelkép. Sokszor találkozhatunk az apai védelemmel az anyai pusztító energia kivédéseként, úgy irodalmi alkotásokban (*Varázsfuvola*), mint a mesékben vagy magában a valóságban. A félelmetes, szidalmazó, szavaival elnyelő anyai aspektust, ahogyan az elemzett mesében is olvasható – „*Két tüzes szem és a hosszú lángoló nyelv folyton közeledett feléjük. Egyszerre benyúlt a nyelv a fészekbe és éppen meg akarta kapni az egyik sasfiókát*” – az apa ellensúlyozhatja (lásd a *Hófehérke* című mesében a Vadász szerepét).

Vadrózsa a majdnem földig érő aranyhajával elpusztítja a sárkányt. A fénylő aranyhaj, melyet a mese a Naphoz hasonlít, nemcsak a Nap miatt apa-szimbólum. Ez az a fény, amelyre az öregember a remete barlangjában rátalált. Az öregember mint *apai*, illetve *férfi* szimbólum, elindul a tudattalan erdejébe, majd a *női-anyai* minőséget jelölő barlangba jut, amelynek a végén ismét a *férfi*, az *ősapa*, a *remete* jelenik meg a tudat fényességével. Ebből a fényből, ami újfent *férfi* aspektus, születik meg a *női elem*, a *kis Vadrózsa*.

A mesében jól tükröződik a női és férfi lélek fejlődési folyamatának – a korábban már említett – egymást váltó, egymással ölelkező természete. A női és férfi minőség váltakozásának tendenciája történelmi korszakonként is megjelenik, valamint – feltételezésem szerint – generációváltás esetén is.

Vadrózsa lelki fejlődésének útján megismerkedhettünk néhány olyan

fontos állomással, amelynek meghaladása krízishez kapcsolódik. Ennek kimenetele a mesékben legtöbbször megküzdéshez, pozitív változáshoz, majd fejlődéshez és felemelkedéshez vezet. A valóságban, mint tudjuk, a krízist gyakran nem megküzdés követi, hanem egy korábbi fejlődési szintre való visszaesés.

A mese végére Vadrózsa felnőtté válik, „megszelídül”, eljut oda, hogy földi és egyben női sorsát betöltse.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDERTEN, Karin (1997): *Wasserträume*. In: *Die vier Elemente im Traum*. Sz.: Riedel, I. Deutscher Taschenbuch Verlag. München. 153–225.
- ANTALFAI Márta (1997): *A kollektív tudat és a női-férfi archetípus kölcsönhatásának elemzése „Az istenhegyi székely leány” című magyar népmesében*. Pszichoterápia. 6: 185–189.
- ANTALFAI Márta (1999): *A nő személyiségfejlődésének elemzése a magyar népmesék tükrében*. Pszichoterápia. 1999. 2. sz.
- ANTALFAI Márta (2002): *Árnyékaink árnyékai: serdülő lányok Hófehérke-komplexusa*. Pszichoterápia. 2002. 4. sz.
- ANTALFAI Márta (2003): *Gondolatok a fejlődés és „örökkévalóság” genetikus pszichológiai megközelítéséhez*. Magyar Bioetikai Szemle. 2003. 2. sz.
- APULEIUS (1959): *Az aranyzámár*. Magvető Könyvkiadó. Bp.
- BENEDEK Elek (1992): *Világszép nádszál kisasszony*. Rege Kft. Bp.
- BENEDEK Elek (1995): *Magyar mese- és mondavilág*. Videopont Kft. Bp.
- BENEDEK Elek (1999): *A kis vadrózsa*. In: *Piros mesekönyv*. Ciceró. Bp.
- BRAUN Soma: *A népmese*. Bevezetés az összehasonlító mesekutatóba. Genius Könyvkiadó R. T. Bp.
- ESTÉS Clarissa Pincola (1996): *Farkasokkal futó asszonyok*. Beavatás a nőiség őseredetének titkaiba. II. kötet. Édesvíz Kiadó. Bp.
- FALVAY Károly (2001): *Boldogasszony*. A női szerep a magyar hitvilág tükrében. Tertia. Bp.
- FRANZ, von Marie-Louis (1995): *Női mesealakok*. Európa Könyvkiadó. Bp.
- FRANZ, von Marie-Louis (1998): *Az árnyék és a gonosz a mesében*. Európa Könyvkiadó. Bp.
- FRANZ, von Marie-Louis (1996): *C. G. Jung und die Probleme der modernen Frau*. Jungiana 6: 9–29.
- GRABER, Gustav H. (1929): *Zeugung, Geburt und Tod*. Werden und Vergehen im Mythos und in der Vorstellungen des Kindes. Merlin Verlag. Baden–Baden. 1980.

- HAMER, Dean; COPELAND, Peter (2002): *Génjeink*. Osiris. Bp.
- AZ ISTENHEGYI SZÉKELY LEÁNY (1955): In: *A Hollókirály és más mesék*. Ifjúsági Könyvkiadó. Bp. 1955.
- JACOBS, Brigitte (1996): *Von der ägyptischen Göttin Isis zur christlichen Maria*. Eine Skizze. *Jungiana* 6: 29–54.
- JONES, Steve (2001): *A gének nyelve*. Magyar Könyvklub. Bp.
- JUNG, Carl Gustav (1948): *Phänomenologie des Geistes im Märchen*. Gesammelte Werke. Zürich. 9. kötet.
- JUNG, Carl Gustav (1971): *Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen*. In: *Der Einzelne in der Gesellschaft*. Walter-Verlag. Olten und Freiburg im Breisgau. 7–13.
- JUNG, Carl Gustav (1974): *Die Frau in Europa*. In: *Gesammelte Werke*. 10. kötet. Olten und Freiburg I.
- JUNG, Carl Gustav (1996): *Gondolatok a jóról és a rosszról*. Kossuth Könyvkiadó. Bp.
- JUNG, Carl Gustav (1997): *A szellem szimbolikája*. Két tanulmány. Európa Könyvkiadó. Bp.
- MITOLÓGIAI ENCIKLOPÉDIA (1988): I. kötet. Gondolat. Bp.
- SZIMBÓLUMTÁR (1997): *Jelképek, moívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Szerkesztette: Pál József és Újvári Edit. Balassi Kiadó. Bp.